

Az állami iskolarendszerű felnőttképzés előzményei Szécsényben*

A XIX. század második felétől Magyarországon is létrejött és egyre inkább szervezetekbe tömörült a munkásság, mely szervezetek nagy szerepet játszottak a felnőttképzés életben tartásában és fejlesztésében. Országszerte megalakultak a munkások önképző egyletei az analfabetizmus felszámolására és az elemi ismereteken kívüli társadalom- és természettudományos ismeretek elsajátítására. 1880-ban megalakult a Szécsényvidéki Gazdasági Egyesület is, a század utolsó évtizedében pedig a Tejszövetkezet és a Sajtoda. Már ismétlődő váltak a feltételek egy tejjgazdasági munkásiskola megalakulására.

Az 1890-es években megkezdődött a felnőttképzés intézményeinek kibontakozása és a népműveléstől való viszonylagos elkülönülése. Ekkor az Országos Magyar Gazdasági Egyesület támogatásával a parasztság mezőgazdasági szakismereteit fejlesztő tanfolyamok indultak, melyek Szécsényben az I. világháború után is működtek.

1908-ban Jancsó Benedek a vallás- és közoktatási minisztérium vezető munkatársaként, új törvényjavaslatot készített az iskolán kívüli oktatásról. A „lex Jancsót”-t nem fogadták el, de 1911-ben rendeleti úton mégis életre hívták. E rendelet hatására számos felnőttművelő szervezet jött létre az országban: egyesületek, társaságok, körök stb. formájában. Szécsényben 1909-ben alakult meg az Iparos és Kereskedő Ifjak Köre, 1911-ben a Kaszinó, a Katolikus Népkör és a Függetlenségi Kör működött. E szervezeteknek rejtett politikai küldetésük is volt.

A két világháború közötti időszakot a KALOT – (Katolikus Agrárfűvéségi Legényegyesületek Országos Tanácsa), a cserkész- és a népfőiskolai mozgalmak jellemezték. Ekkor indultak a múlt századi formákat továbbfejlesztve az ezüst- és aranykalászos gazdatanfolyamok és a téli gazdasági tanfolyamok. Országos irányzat volt még – a háborús időszak miatt – a leventeképzés (országos intézménye: a LOK), a helyi légoltalmi tanfolyamok a mai polgárvédelem előzményei) és a lövészeti tanfolyamok.

A II. világháborút követő első években két irányelv érvényesült: az iskolarendszerű felnőttképzés (dolgozók iskolái) és a teljes felnőttételel felölölő képzés-önképzés. A szécsényi mezőgazdasági szakoktatás 1946-tól aranykalászos gazdaképző iskola formájában ápolja és folytatja országos szintű és helyi hagyományait. 1948 után a népfőiskolák ellehetetlenültek, megindult a kommunista politika eszméinek terjesztése. Munkahelyi oktatások és iskolarendszerű politikai képzések indultak Szécsényben, az akkori értelmezések szerint alsó és középfokon. Az egyházi novíciusképzés szünetelt 1989-ig.

Szécsényben a dolgozók iskolái rendszeresen, folyamatosan működtek. A Dolgozók Általános Iskolája az 1980-as években megszűnt, az egész képzési rendszer szerkezeti változása és a helyi érdeklődés hiánya miatt. A középfokú általános és szakmai képzés mind a mai napig működik, a korábbi évtizedekhez viszonyítva kisebb mértékben. E képzések az 1990-es években stagnáltak. Ennek egyik indoka a helyi magas munkanélküliségi ráta, és a helyi mezőgazdaság állami támogatású szövetkezeteinek teljes megszűnése, továbbá a munkanélküliek átkepzésének kialakulatlanlansága. A középfokú dolgozók iskoláiba nagyrészt munkanélküliek, illetve gyesen lévő kismamák járnak.

A téli gazdasági iskola és tanfolyam

Magyarország első téli gazdasági iskolái a német téli gazdasági iskolák alapján kerültek megszervezésre. A téli gazdasági tanfolyamokat már 1898-tól szervezte a Földművelésügyi Minisztérium.¹

1909-ben Darányi Ignác földművelésügyi miniszter támogatásával megindult a magyar nép háziipari oktatása, mind gazdasági, mind szociális és erkölcsi tekintetben. Tanerők bevo-

* Részlet egy terjedelmesebb, *Szécsény felnőttnevelésének története és néhány oktatástörténeli vonzata* című dolgozatból. (Szerk.)

¹ Dr. Szávai Ferenc: *Gazdaképzési rendszerek*. Pécs, 1996. 87. old.

násával támogatta a gazdasági egyesületeket és közösségeket a téli gazdasági háziipari tanfolyamok megrendezésében. 1909-ben, a téli időszakban 56 helységben, Nógrád vármegyében három helyen, – köztük Szécsényben is – indítottak ilyen tanfolyamokat, amelyeken meg lehetett tanulni a kosárfonás, a fafaragás, szalma- és gyékényfonás, seprű- és kefekötés mester-ségét. Szécsényben 1909 decemberében kezdődött a tanfolyam.

1930-ban befejeződött egy ezüstkalászos gazdatanfolyam Szécsényben. Egyetlen fellelhető bizonyítékomban egy fotográfia, amely az akkori Népház udvarán készült a tanfolyam tanáiról és végzett hallgatóiról. A képzésen résztvevők mind férfiak voltak.

1935-ben a szécsényi lakosság nagy érdeklődést tanúsított a gazdasági tanfolyamok iránt, amelyeken a gyümölcsfák oltását, szemzését és permetezését oktatták. Ezeken a tanfolyamokon a 30-40, 20 év körüli gazdalegény vett részt. A téli tanfolyamokat a Népház nagytermében (ma magánház) tartották. A gazdasági szaklapok igen nagy szolgálatot tettek az akkori „mind nagyobb jelentőségű gyümölcsfakertésznek” (pl. a Magyar Gyümölcs című folyóirat).²

A szécsényi Ferences Kolostor Levéltárában található Templomi Hirdetések Könyvének (1938. szeptember 4.–1940. szeptember 8.) 1939. november 26-i keltezésű közleményében is nyomát találtam a téli gazdasági tanfolyam működésének. A tanfolyam 3 hónapig tartott és helyszíne szintén a volt Népház épülete volt. A résztvevők 20 év feletti férfiak voltak.

A téli gazdasági iskola oktatási és szervezeti formájában is igazodott a helyi kisgazda társadalom tulajdonságaihoz és igényeihez. Erről az alkalmazkodásról és az oktatás minőségéről a tanfolyamokhoz hasonlóan, figyelembe véve az akkori gazdasági viszonyokat és lehetőségeket, csak az elismerés hangján szólhatunk. Az iskola állandó tanerejét a földművelésügyi kormányzat támogatta, óraadókról és gyakorlati oktatókról is gondoskodott. A szakmai és gyakorlati tárgyak többségét okleveles tanítók oktatták Szécsényben. A háziipar oktatásnál óraadóként alkalmaztak képzett mesterembereket is.

A zöldmező-mozgalom hatása Szécsényben

A zöldmezőgazdálkodás a mezőgazdasági termelési rendszerekben a rét- és legelőterületek intenzív fejlesztésének, az okszerű takarmány-gazdálkodásnak megvalósítását tűzte ki célul. Meghatározták a zöldmező-gazdasági viszonyokat, kapcsolódott az állattenyésztéshez, a földműveléshez és a közellátáshoz. Az állandó problémaként felmerülő jelentős üzemköltség az intenzív zöldmezőgazdálkodás segítségével 20-30%-os csökkenést eredményezhetett.

A magyarországi zöldmező-mozgalmat az a felismerés indította el, hogy a XIX. század óta a művelési ágakban kialakult jelentős mértékű eltérést kiegyenlítsék, valamint hozzájárult a német példa hatása is. A rét- és a legelőterület csökkenése maga után vonta a takarmány mennyiségének visszaesését is, megnövekedett a drágább szántóföldi takarmányok vetésterülete. 1873–1913 között a szántóterület 34,7 %-ról 45,5 %-ra nőtt, míg a rét 13,3 %-ról 9,2 %-ra, a legelő pedig 14,8 %-ról 11,8 %-ra csökkent.³

Szécsényben 1935-ben tartottak a zöldmező-mozgalom által rendezett tanfolyamot. A szécsényi templomban található *Historica Paróchial Szécsény* elnevezésű iratanyagban az alábbiak találhatók ezzel kapcsolatban: „... A rétek-legelők javításával foglalkozó Zöldmező-mozgalom rendezett tanfolyamot s az a mai napon fejeződött be. A résztvevők, kb. 60 férfi bevonult templomunkba a 8 órai szentmisére...” (1935. december 1.)

A Tejgazdasági Munkásnőképző Iskola története

Fényes Elek, a reformkor statisztikus-geográfusa így jellemzi 1837-ben Szécsényt:⁴ „... határja Szécsénynek igen áldott: így az Ipoly felé gazdag rétekkel, délre termékeny, májd szép makkos erdősséggel és szőlőhegygel dicsekedhetik.” Bár Nógrád megye talaja mezőgazdasági termelésre nem a legeszményibb, mégis évszázadokon át halározottan mezőgazdasági jellegű vidék volt. Igen szorgalmas népe virágzóvá tudta tenni a szántóföldeket.

² Tóth Árpád: Szécsény nagyközség lakosságának lelkülete és kultúrája. Sopron, 1935. 11. old. (Kézirat)

³ Pinkovitch József: Zöldmezőgazdálkodás és takarmánymerlegünk. Bp., 1939. 1. 6. old.

⁴ Czudor István: *Hűs Lajosna: Jubileumi évkönyv. Készült a szécsényi mezőgazdasági szakképző iskola fennállásának 50. évfordulója alkalmából.* Szécsény, 1996. 7. old.

A kiegyezés után a gazdálkodás sokirányú fejlődése következtében a legkülönbözőbb mezőgazdasági szakoktatási intézmények (tejgazdasági, kertészeti, méhészeti, borsászati stb.) alakultak hazánkban. Ezek közül a múlt század végén a legnagyobb jelentőségük a tejgazdasági iskoláknak volt. Összefüggött ez a nyugati eredetű, termelékenyebb hegyi és lapály fajták elterjedésével, a tej és tejtermékek fokozódó fogyasztásával, valamint a szakmunkások iránti kereslettel.

A tejgazdasági ismereteket először csak a gazdasági tanintézetek és a földművesiskolák terjesztették. 1886-tól a fokozódó érdeklődés és a tejgazdaság széleskörű meghonosítása érdekében az Országos Tejgazdasági Felügyelőség (OTF) az ország több részén rövidebb időre terjedő tanfolyamokat rendezett. Később pedig a Földművelésügyi Minisztérium (FM) irányításával szervezett tejgazdasági iskolákban indult meg a tanítás és a gyakorlati képzés.⁵

A századfordulón működő öt tejgazdasági iskola között szerepel „a nagyszécsényi tejgazdasági munkásnőképző iskola, amely 1897. május 1-én nyílt meg.” Az országban ez volt az egyetlen, ahol csak nőket képeztek ki.⁶ Nem véletlen, hogy az iskola Szécsényben indult, itt volt ugyanis akkor a megye legjobban működő tejszövetkezete és sajtüzeme. (Tejszövetkezet és Sajtoda – a mai tejüzem elődje.) A millennium idején évi 400 000 liter tejet dolgoztak fel sajtának, s termékükkel a millenáris nagydíjat nyerték el.⁷ A tejszövetkezet jó működése pedig összefüggött azzal, hogy Szécsény környékén volt a legfejlettebb megyénk szarvasmarha-tenyésztése. Minden adat azt igazolja, hogy „Ipoly menti” (Ipoly-völgyinek, nógrádinak is neveztek) tájfajta kialakítása itt kezdődött el a múlt század közepétől, amikor nyugatról már kitenyésztettek és kiegyenlítettnek nevezhető fajták kerültek be hazánkba. Megyeinkben a feljegyzések és a szakirodalom szerint az Ipoly menti tájfajta kialakításában a magyar szürkének is jutott szerep, s erre berni (freiburgi), szimentáli, pinzgaui és lapály fajta bikákat hoztak.⁸

A magyar tarka (akkori nevén pirostarka) marha terjedését a gazdasági szükség mozdította elő megyeinkben is. Az egyoldalú gabonatermesztésre és juhtartásra berendezkedett gazdaságok ugyanis válságba kerültek, amikor megjelen az olcsó tengerentúli gabona és gyapjú. A hármás hasznosítású: hús-, igaerő hasznú mellett most már tejhasznú magyar tarka – és ilyen volt az Ipoly menti is – azért is terjedt rohamosan, mert a városi és a kialakuló iparvidékek fogyasztói körében jó piacra talált a tej és tejtermékek. Segítette a forgalmat a közlekedési hálózat akkoriban történt bővítése is, mert lehetővé vált a nagyobb távolságokra, pl. Budapestre való szállítás.

A szarvasmarha-tenyésztés fejlődéséről, a tejtermelés fokozódásairól és az ennek eredményeként megalakult tejszövetkezetekről azért szoltam részletesebben, mert a szécsényi iskola megindítását ezek a tényezők indokolták és tették lehetővé. Az iskola irányító főhatósága a Földművelésügyi Minisztérium volt, de a közvetlen felügyeletet a szécsényi tejszövetkezet igazgatósága végezte.

Borovszky Samu feljegyzései szerint a szécsényi iskola 11 évig állott fenn, s ez idő alatt 86 tanuló végzett. A tanulmányi idő az első évben 6 hónap volt, mely 1900. december 1-től egy évre nőtt. Évente átlagosan 8-10 hallgatója volt. 18 évesnél idősebb „szakmai gyakorlattal rendelkező” leányok és asszonyok is tanulhattak. Feltétel volt a jelentkezéshez legalább az elemi iskola négy osztályának elvégzése és a jó magaviselet.

Ez a viszonylag kis létszám jellemezte az ország mezőgazdasági szakoktatási iskoláit, amit azzal magyaráztak, hogy a szakoktatás egy-egy intézményen belül sohasem lehet tömegoktatás. Így nem is hasonlítható össze más iskolatípussal. Alapos és gyakorlati irányú szakoktatást kizárólag jól képzett tanár nyújthat, kevés számú hallgatónak. Ebből az következik, hogy *nem a tanulók számát kell egy-egy iskolán belül növelni, hanem a tömegoktatás szolgáltatásban álló iskolák számát kell gyarapítani, hálózatát sűríteni.* Ez az érvelés helyes, de csak részben fedi a valóságot. Az igazság az, hogy a mezőgazdasági szakoktatás 1945 előtt sohasem tudta megoldani a tömegoktatást, és szinte kizárólag a földbirtokosok szükségleteinek, igényeinek megfelelően gyarapította a kormányzat az iskolák számát és képezte ki az elméleti és gyakorlati oktatást

⁵ Tóth István: A szécsényi tejgazdasági munkásnőket képző iskola. In: *Antal Károly* (szerk.): Szécsényi Honismereti Híradó 1979. 1. sz. 44–48. old.

⁶ Csiki László: Mezőgazdasági szakoktatásunk kialakulása, fejlődése és mai helyzete. Bp., 1943. 59. old.

⁷ *Ruszinó Antal*: A szécsényi tejszövetkezet és sajtoda keletkezése és leírása. Szécsény, 1896.

⁸ *Bocsor Géza*: A magyar tarka marha. Bp., 1960. 41–43. old.

végző szakembereket. Az iskolahálózat komolyabb bővítésére csak a második világháború előtti években került sor. Minden bizonnyal Szécsényben is meg lehetett volna oldani, két szakember beállításával, évenként legalább 20 tanuló – közöttük parasztfiatalok – kiképzését. Olyan fiatalokét, akik a tanulatokat saját gazdaságukban hasznosíthatják. A szarvasmarha-tenyésztés és tejtermelés iránt mindjobban érdeklődő nógrádi parasztság részéről az igény meg is volt.

Az iskola működéséről egyébként részletesebb leírást eddig még nem sikerült találnom. Arról sincs hiteles adat, hogy a végzettek hol helyezkedtek el, hogyan hasznosították a szerzett ismereteket. Az alábbiakban a Nógrád-Honti Ellenzék című folyóirat 1898. május 12-i számában megjelentetett felvételi hirdetemény teljes idézetét olvashatjuk: „A tejjgazdasági munkásnőket képző m. k. iskolában Nagy-Szécsényben folyó évi június hó 1-én fog az ez évi második tanfolyam megkezdődni. A hat hónapra terjedő tanfolyamra erős, ép és egészséges testalkatú, kifogástalan előéletű, legalább 18-ik életévüket betöltött nők vétetnek fel, kik teljes ellátásban részesülnek és azonkívül havonként 4 frt. munkabérváltságot is kapnak. A felvételi kérvények az iskola felügyeletével megbízott nagy-szécsényi tejszövetkezet igazgatóságához címzendők és május hó 18-ig benyújtandók. A kérvényhez keresztlevelet, orvosi és erkölcsi bizonyítványt kell csatolni. Ugyanezen iskolának jelen tanfolyamát május hó 31-én végző tanulók egynémelyike állást keres. Azért mindazon gazdák, kiknek a tejkezelés és vajkészítésben alaposan képzett, szegény igényű munkásnőkre van szükségük, forduljanak ezzel a kérelmükkel ugyancsak a fentnevezett szövetkezet igazgatóságához.”

Az iskolavezetői feladatokat kezdettől fogva özv. Laky Józsefné igazgató-tanítónő látta el és tanította a közismereti tárgyakat is. Rajta kívül még egy tagja volt a „tantestület”-nek: Madarász Iván állami vajmester, illetve az utolsó évben Tóth Antal vajmester. Ők tanították a szaktárgyakat és vezették, irányították a szakmai gyakorlatokat. A hangsúly főleg az utóbbin volt. A szakmai elméleti oktatás keretében a tej kémiai és fizikai tulajdonságait ismertették.

A tejjgazdasági iskolák kettős céllal működtek. A „hallgatóknak”, (a szakiskoláknál használt megkülönböztető elnevezés) elsősorban el kellett sajátítani a helyes fejest, tejszeleést, hűtést, a vajgyártást, csomagolást, valamint az e munkálatoknál használt gépek és eszközök kezeléséhez szükséges elméleti és gyakorlati ismereteket. Szécsényben ezen kívül a sajtgyártással is megismerkedtek. El kellett látniuk a tehének ápolását, takarmányozását és a legeltetését, továbbá az üzedés ellenőrzéséhez, a borjazással kapcsolatos segítségnyújtáshoz és a borjak felneveléséhez is kellett érteniük. Miután a hallgatók leányok voltak, az elsődleges a tejjgazdasági ismeretek elsajátítása volt.

Az iskola megszűnése egybeesett azzal, hogy a Pulszky-féle 6000 holdas birtokot a Grossz-család megvette, és ők nem áldoztak az iskola fenntartására. 1908-ban „... megszűntetett a nagyszécsényi tejmunkásnőket képző iskola, mely helyett Csákován állítatott fel tejmunkásképző iskola.” (Csákova–Csókavár-nagyközség Temes megyében. Az 1900. évben megjelent Helységnévtár szerint.) A megszűnés feltehetően összefügg a tejszövetkezetek fejlődésében bekövetkezett visszaeséssel, ami éppen erre az időre esik. Szövetkezeti szakírók szerint, egyrészt politikai okok – pártvillongások hatása a gazdasági életre – gátolták a tejszövetkezetek továbbfejlődését, másrészt a „elhelyezkedést kereső mozgékony magántőke” vette át a tejereskedelem nem csekély hasznot nyújtó üzletágát a kevésbé mozgékony szövetkezeti tőkéktől. Szécsény esetében viszont az is fennállhatott, hogy ekkorra a földbirtokosok részéről az ilyen képzettségű szakmunkások iránti „kereslet” megszűnt.

1908-tól 1936-ig, tehát majd három évtizedig, Nógrád megyében a mezőgazdasági szakmai és gyakorlati ismeretek terjesztését a fiatalok részére csak az elemi iskolák, illetve a gazdasági ismétlő, később továbbképző iskolák végezték. Ezeknek pedig „...tanterve, foglalkozási ideje, látogatottsága teljesen formálisnak tekinthető”. Vonatkozik ez az ismétlő iskolák többségére, bár kivétel azért volt!⁹

1936. november 1-én kezdődik el újra az iskolaszerű mezőgazdasági szakoktatás, amikor Balassagyarmaton megnyílik – külön erre a célra épült iskolában – a Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alá tartozó Téli Gazdasági Iskola és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás.

Géczy Zoltán

⁹ Balogh Sándor (szerk.): Nógrád megye története 1969–1974. II. kötet. Salgótarján, 1975. 97. old.